

УДК [373.3+7]:316.7(477)

Тетяна Колос

ПОЧАТКОВА МИСТЕЦЬКА ОСВІТА В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ УКРАЇНИ (НА ПІДСТАВІ СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ)

Анотація. Досліджується вплив початкової мистецької освіти та дитячих мистецьких шкіл на культурний розвиток сучасного українського суспільства через аналіз окремих аспектів соціологічного дослідження.

Ключові слова: початкова мистецька освіта, дитячі мистецькі школи.

Аннотация. Исследуется влияние начального художественного образования и детских школ искусств на культурное развитие современного украинского обще-

ства посредством анализа отдельных аспектов социологического исследования.

Ключевые слова: начальное художественное образование, детские школы искусств.

Summary. The influence of primary artistic education and artistic schools for children on culture development of presentday Ukrainian society by means of analysing different aspects of sociological research is shown.

Keywords: primary artistic education, infant art schools.

Сучасна вітчизняна культурологічна наука активно досліджує культурні процеси і феномени, визначаючи їх вплив на формування громадянського суспільства загалом та всебічно розвинutoї особистості зокрема. Особлива ува-

га сьогодні приділяється культурному простору, його структурі та характеру взаємодії його елементів. Однією з інтерпретацій культурного простору є тлумачення його як сукупності сфер суспільно-культурної діяльності, що забезпе-

чують культурні потреби громадян. В цьому контексті до структури культурного простору входять сфери мистецької, культурно-просвітницької, культурно-дозвілєвої діяльності (професійної та аматорської), а також суміжні сфери — освітня і наукова діяльність [2].

У рамках цього твердження важливою складовою культурного простору видається і сфера мистецько-освітньої діяльності, яка інтегрує в собі відносно автономні мистецьку і освітню сфери. Мистецько-освітня діяльність здійснює безпосередній вплив на формування сучасного культурного простору України. Мистецька освіта, інтегруючи освітній та мистецький елементи, з одного боку, виконує роль соціальної підсистеми, яка забезпечує кадрами сферу культури, з іншого — безпосередньо причетна до нематеріального, культурно-духовного розвитку суспільства, продукуючи відтворення та створення мистецьких витворів.

Питання становлення мистецької освіти, формування її як системи в різних регіонах України в історичному контексті досліджували Т. Благова, В. Добровольська, І. Зязюн, М. Чепіль, Р. Шмагало. Питання розвитку окремих видів мистецької освіти в системі загальноосвітніх навчальних закладів в Україні і за кордоном вивчали В. Демиденко, Л. Зязюн, І. Полякова, І. Шкелебей та інші. Особливе значення для осмислення предмета початкової мистецької освіти має науковий доробок О. Рудницької, Л. Масол, С. Волкова.

Попри значну увагу науковців до мистецької освіти спостерігається відсутність комплексного дослідження феномену початкової мистецької освіти, яка має значний культуротворчий потенціал. Одним із джерел для дослідження початкової мистецької освіти, а також підґрунтям моделювання її подальшого розвитку в соціокультурному просторі України є вивчення громадської думки щодо стану і перспектив її розвитку. Уперше таке дослідження було проведене у 2010—2011 роках Українським центром культурних досліджень Міністерства культури України. Його результати частково опубліковано в методичних матеріалах заходів з питань стану і перспектив розвитку культурно-мистецької освіти [1; 3]. Однак зазначені матеріали не охоплюють усіх

аспектів дослідження, зокрема оцінки зацікавленими сторонами культурного потенціалу початкової мистецької освіти, що, безперечно, є важливим для розробки стратегії її подальшого поступу. Необхідність розкриття ролі початкової мистецької освіти в українському суспільстві та сучасній культурі і зумовлює *актуальність* статті. *Метою статті* є висвітлення ролі початкової мистецької освіти в соціокультурному просторі сучасної України на підставі аналізу результатів соціологічного дослідження.

У рамках дослідження опитано 184 батьків учнів та 113 керівників мистецьких шкіл з шести областей України: Донецької, Запорізької, Івано-Франківської, Київської (також і м. Києва), Харківської, Херсонської, Хмельницької, а також 26 представників органів управління культурою Міністерства культури і мистецтв АР Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, до функціональних обов'язків яких належить координація діяльності дитячих мистецьких шкіл. В опитуванні взяли участь директори 58 музичних шкіл, 48 шкіл мистецтв і 7 художніх шкіл. З них 45 шкіл знаходиться в обласних центрах та містах обласного підпорядкування, 26 в містах — районних центрах, 13 — в селищах міського типу та 29 — в селах. Серед батьків учнів більшість представляли музичні школи (49,5 %) та школи мистецтв (45,1 %). Художні школи представили 7,6 % батьків. 43,2 % проживають в обласних центрах та містах обласного підпорядкування, 16,4 % — в містах — районних центрах, 19,7 % — селищах міського типу, 23,5 % мешкають в селах.

Діти 77,2 % опитаних респондентів навчаються музичного мистецтва, 19,6 % — образотворчого, 10,3 % — хореографії. Декоративно-прикладного мистецтва навчаються діти 3,3 % опитаних, театрального мистецтва — 1,6%. 57,6 % батьків зазначили, що вони особисто або члени їх родини навчалися в мистецькій школі, 8,7 % — навчалися, але не закінчили. 33,2 % — відповіли, що не навчалися в мистецьких школах.

Суспільний аспект початкової мистецької освіти розкривається в площині безпосе-

редніх та прихованих взаємозв'язків дитячих мистецьких шкіл із зовнішнім середовищем. Безпосередній вплив на суспільство здійснюється через культурно-просвітницьку і рекламну діяльність навчальних закладів, в той час як опосередковано початкова мистецька освіта впливає на піднесення культурного рівня соціуму через навчання і виховання учнів мистецьких шкіл. Відповідаючи на запитання: “У чому, на Вашу думку, полягає соціально-культурне призначення Вашої школи?”, переважна більшість опитаних директорів мистецьких шкіл визнали важливість діяльності очолюваних ними шкіл в житті суспільства. Зокрема, 35,2% респондентів вказали, що вихованці беруть участь у культурному житті населеного пункту, заходах соціально-громадського спрямування. 25,1% зазначили, що викладачі та учні школи популяризують народне мистецтво; 19,4% — що школа сприяє організації дозвілля дітей та молоді; 8,9% вважають, що школа проводить заходи, спрямовані на профілактику бездоглядності, правопорушень серед дітей та молоді; 6,9% вказали, що школа проводить концертні заходи для дітей з особливими потребами. Серед власних варіантів директори назвали:

- заохочення дітей та підлітків міста до естетичної культури;
- всебічний розвиток особистості;
- виховання культурних людей;
- діти, сформовані на зразках загальнолюдських культурних цінностей, самі стають активними учасниками окультурення життєвого простору.

Такі результати свідчать про розуміння керівниками дитячих мистецьких шкіл важливої ролі початкової мистецької освіти в суспільному житті певного населеного пункту. Враховуючи це, школи виявляють себе як культурні осередки в активній комунікації з соціумом, зокрема, проводячи рекламну діяльність. Така діяльність спрямована на популяризацію початкової мистецької освіти й залучення якомога ширшого кола дітей до навчання в дитячих мистецьких школах, але через специфіку форм рекламної діяльності одночасно реалізується функція долучення широкого кола громадян, безпосередньо не

пов'язаних з мистецько-освітньою діяльністю, до надбань світової та української культури. Найпопулярнішим рекламним заходом, названим директорами, є публікації, статті в місцевих друкованих засобах масової інформації (25,1% відповідей). 19% директорів зазначили, що використовують проведення інформаційних заходів, лекцій, бесід-концертів для учнів і вчителів загальноосвітніх шкіл і дошкільних навчальних закладів, 17,2% проводять лекції для батьків і учнів. 15,1% директорів зазначили, що в рамках рекламної діяльності школа проводить концерти, виставки робіт педагогічних працівників школи, 12,7% вказали, що керівники і педагогічні працівники дають інтерв'ю місцевим ЗМІ. Порівняно незначна кількість опитаних вказали, що школа поширює буклети, інші друковані матеріали (4,8% відповідей), виготовляються та розповсюджуються відео- та/або аудіо-диски про школу та шкільні колективи (3,6%).

Застосування телевізійних та інтернет-ресурсів є поодиноким, що пов'язане із слабким матеріально-технічним забезпеченням і недостатнім фінансуванням мистецьких шкіл. Таким чином, на сьогодні школи використовують переважно традиційні та малобюджетні рекламні заходи для висвітлення своєї діяльності.

Початкова мистецька освіта як культуротворчий чинник проявляється в поширенні результатів навчання учнів дитячих мистецьких шкіл, які вони демонструють поза межами школи. Відповідаючи на запитання: “Де використовує Ваша дитина знання і навички, отримані в мистецькій школі?”, 37,1% батьків зазначили, що результати навчання мистецтва учні використовують у самій школі. Однак доволі значний відсоток отримала відповідь “в колі сім'ї” — 33,8%. В колі друзів використовують свої мистецькі навички 22,9% учнів дитячих мистецьких шкіл. Тільки 6,2% батьків зазначили, що їх діти в мистецьких школах готуються до вступу в музичне училище, участі у фестивалях, конкурсах, інших творчих заходах, а також демонструють свої навички в загальноосвітній школі, в місцях організованого відпочинку тощо. Отже, навчання в школі дає їм учням широкі можливості для

використання здобутих навичок у повсякденному житті.

Реалізуючи програми початкової мистецької освіти, дитячі мистецькі школи забезпечують навчання обдарованих дітей різних видів мистецтв. Одним з дискусійних питань на сьогодні є те, чи повинна школа скеровувати свої зусилля на поглиблену професійну підготовку, чи більше орієнтуватися на естетичний розвиток учнів. З цією метою батькам було поставлене запитання: “З якою метою Ваша дитина відвідує мистецьку школу?”, а директорам шкіл та управлінцям: “Яке головне призначення мистецьких шкіл?”. За даними дослідження, більшість батьків учнів мистецьких шкіл стверджують, що їхні діти навчаються в мистецьких школах передусім з метою формування гармонійної, естетично-розвиненої особистості дитини, розвитку її мистецьких здібностей (35,1 % відповідей), а також здобуття дітьми корисних практичних навичок у певному виді мистецтва (27,6%). Здобуття початкової професійної освіти в галузі мистецтва для подальшої роботи в цій сфері є важливим для 18% опитаних батьків. Деякі респонденти також розглядають дитячі мистецькі школи як заклади проведення організованого дозвілля дітей.

Респонденти-директори не повністю поділяють думку батьків з цього питання. Для цієї категорії опитаних дві функції школи — формування особистості та надання початкової професійної освіти — є майже рівнозначними. Порівняно з оцінками батьків допрофесійна підготовка дітей для директорів набагато важливіша (відсоток директорів, які обрали цей варіант відповіді, вдвічі вищий, ніж батьків).

На думку управлінців, призначення мистецьких шкіл полягає передусім у формуванні гармонійної, естетично розвиненої особистості дитини, розвитку її мистецьких здібностей, а також у здобутті початкової професійної освіти в галузі мистецтва для подальшого професійного навчання.

17,5 % фахівців вважають, що школа також є закладом для здобуття практичних навичок у певному виді мистецтва (музичного, театрального, хореографічного, образотворчого, декоративно-прикладного тощо). Тільки 2,1 %

респондентів вважають, що школа покликана організувати культурне проведення дітьми вільного часу, спілкування з друзями за інтересами. Ставлення респондентів до головного призначення мистецької школи як до осередку формування гармонійно розвиненої особистості пояснює і їхнє бачення оптимальної форми організації навчального процесу.

На думку опитаних батьків, якщо б у них була можливість обирати форму організації навчального процесу в мистецькій школі, обрали б ту, що передбачає відводити більше уваги предметам, які формують виконавські навички (40,7 % відповідей). 25,1 % респондентів зазначили, що для них є важливим можливість вивчення дітьми інших видів мистецтв, а 22,4 % вказали на бажання самостійно обирати предмети для вивчення. Можливість підсилити підготовку з теоретичних дисциплін, а також отримувати додаткові платні послуги є актуальним відповідно для 5,8 % та 5,1 % опитаних батьків. Отже, батьки вбачають таку оптимальну форму організації навчання в мистецькій школі, яка відводить більше уваги формуванню виконавських навичок та дає можливість вивчати інші види мистецтв. При цьому батьки або учні повинні мати можливість самостійно обирати предмети для вивчення в школі.

На думку 27,4 % директорів, школа передусім повинна формувати виконавські навички. Щодо вибору предметів, то 25,4 % вважають, що таке право має бути лише в самої школи. Вибір предметів для вивчення батьками або учнями допускають тільки 11,7% опитаних директорів. Натомість 16,9 % респондентів зазначили, що у дітей має бути можливість вивчати інші види мистецтв поряд із фахом. 11,3 % директорів вважають за необхідне розвивати сферу додаткових освітніх послуг, що можна пояснити необхідністю пошуку додаткових джерел фінансування. І тільки 7,3 % респондентів вказали на необхідність підсилити теоретичну підготовку дітей. На нашу думку, цей факт не узгоджується з розумінням директорами такого призначення мистецької школи, як надання початкової професійної освіти. Дивним видається нерозуміння необхідності належної теоретичної підготовки дітей.

Оптимальна форма організації навчального процесу в мистецькій школі, на думку директорів, — та, яка відводить більше уваги формуванню виконавських навичок, дає можливість школі обирати предмети для формування навчального плану та можливість дітям вивчати інші види мистецтв. Думки директорів та батьків щодо форми організації навчального процесу різняться тільки у питанні залучення батьків та учнів до вибору предметів для вивчення.

Відповідаючи на пов'язане з попереднім запитання: “Яку модель організації навчального процесу в школі Ви вважаєте більш ефективною?”, переважна більшість респондентів-директорів — 69,4 % — вважають, що учні повинні виконувати навчальний план, затверджений у мистецькій школі. Тільки 24,1 % опитаних обрали модель, яка передбачає можливість для батьків та учнів вилучати та додавати окремі предмети до затвердженого навчального плану відповідно до індивідуальних потреб. Аналізуючи відповіді директорів на останні два запитання, можна стверджувати, що на сучасному етапі розвитку початкової мистецької освіти більшість директорів початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів підтримують організацію навчального процесу шляхом затвердження школою навчального плану.

Думка управлінців фактично збігається з думкою батьків і директорів стосовно найбільш перспективної форми організації навчального процесу — спрямованої на надання та вдосконалення виконавських навичок (27,5% відповідей) та вивчення інших видів мистецтв (17,4 % відповідей).

Такої самої, як управлінці, думки дотримуються і директори у питанні формування програми навчання в школі: 14,5 % фахівців вважають, що предмети для вивчення повинна обирати школа, а 10,1 % допускають участь батьків та учнів у цьому процесі. 13 % переконані, що організація навчального процесу повинна спрямовуватися на посилену теоретичну підготовку (вивчення теорії музики, сольфеджіо, історії мистецтв тощо).

Цікаво, що значний відсоток відповідей отримав варіант щодо необхідності надання

додаткових платних освітніх послуг. Отже, на відміну від опитаних керівників шкіл та батьків учнів, які цей варіант залишили останнім у рейтингу, фахівці органів управління вважають його важливим і перспективним. Щоб з'ясувати, наскільки важливою є фінансова доступність початкової мистецької освіти, батькам учнів шкіл було поставлене запитання, чи продовжить дитина навчання в мистецькій школі у разі збільшення розміру плати. 48,9 % респондентів відповіли, що їхня дитина продовжить навчання в будь-якому разі, 32,4 % — продовжить навчання у разі незначного збільшення плати. Тільки 4,9 % зазначили, що їхні діти змушені будуть піти зі школи. 13,2 % опитаних не змогли відповісти на це запитання.

У регіональному розрізі більшість респондентів, для яких збільшення плати за навчання не є причиною залишення школи, проживають в Донецькій (68,8 %), Херсонській (62,5), Запорізькій (58,8 %) та Київській (38,5 %) областях. Більш актуальним це питання є для батьків Хмельницької та Івано-Франківської областей, оскільки більшість цих респондентів зазначили, що їхні діти продовжать навчання у разі незначного збільшення плати — відповідно 61,5 % та 47,6 %. Отже, фінансовий чинник не є визначальним для батьків у мотивації до навчання дітей в мистецьких школах.

Таким чином, сьогодні батьки учнів, директори шкіл та управлінці бачать дитячу мистецьку школу закладом, який повинен формувати гармонійну, естетично розвинену особистість, через практичні навички розвивати її мистецькі здібності й передбачати в програмі навчання інші види мистецтв. У суспільній свідомості дитячі мистецькі школи виходять за рамки закладів виключно початкової спеціальної освіти, набуваючи дедалі більшого значення як осередки загальної початкової мистецької освіти. На думку опитаних респондентів, початкова мистецька освіта має велике значення для розвитку суспільства, оскільки впливає на культурне життя населеного пункту, популяризує народне мистецтво, сприяє організації дозвілля дітей та молоді, профілактиці бездоглядності, правопорушень серед дітей та молоді, заохочує дітей та під-

літків до естетичної культури. Діти, сформовані на зразках загальнонародських культурних цінностей, самі стають активними учасниками окультурення життєвого простору.

Висновки. Як інституціалізована система початкової мистецької освіти дитячі мистецькі школи залишаються відкритими закладами, які здійснюють активну популяризацію своїх послуг через загальні та специфічні форми

рекламної діяльності. Культурне призначення цих навчальних закладів полягає також у широкому використанні учнями шкіл здобутих навичок у повсякденному житті. Отже, можна стверджувати, що дитячі мистецькі школи виявляють себе активними учасниками культуротворчого процесу, використовуючи зовнішні зв'язки, і безпосередньо впливають на культурний розвиток суспільства.

Література:

1. Всеукраїнський семінар-практикум викладачів художніх шкіл з декоративно-прикладного мистецтва (ткацтво – килимарство): науково-методичні матеріали. Моніторинг розвитку системи позашкільної мистецької освіти в Україні, м. Тернопіль, 16–19 листопада 2011 року. – К.: УЦКД, 2011. – 56 с.
2. Гриценко О. А. Культура, національний культурний простір та суспільна консолідація в сучасній Україні / О. А. Гриценко, В. В. Солодовник, М. Ю. Рябчук, Н. К. Гончаренко // Дослідження проблем трансформації культурної сфери та шляхів реалізації ключової ролі культури в соціально-економічному розвитку сучасної України. Аналітичний огляд і рекомендації. – Електронний ресурс. – Режим доступу: http://www.culturalstudies.in.ua/2009_zv_9_2.php
3. Соціологічне дослідження розвитку системи культурно-мистецької освіти в Україні (науково-методичні рекомендації): матеріали до Всеукраїнської наради з керівниками структурних підрозділів місцевих державних адміністрацій у сфері культури з питань стану і перспектив розвитку культурно-мистецької освіти, 21–22 лютого 2013 р. – К.: НАКККіМ, 2013. – 64 с.